

Značaj pojma intersekcionalnosti za socijalnu patologiju: epistemološki i metodološki aspekti

Sanja Petkovska*

Naučna saradnica, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

Cilj rada je da razmotri značaj intersekcionalnosti kao inovativnog teorijskog i metodološkog oruđa konceptualizovanja društvenih razlika za oblast socijalne patologije. Radi realizacije postavljenog cilja, najpre se pristupa određenju pojma intersekcionalnosti i njegovom razgraničavanju u odnosu na srodne pojmove, uz razjašnjavanje sopstvenog razumevanja ovog koncepta koje baziramo na materijalnim usmerenjima u sklopu pristupa politika diverziteta i kritičke teorije rase. Za razliku od modernih socioloških shvatanja, savremena proučavanja društvenih razlika se oslanjaju teorijski na složenije pravce, kao što su konstruktivistički interakcionizam, fenomenologija, postmarksizam, studije roda, postkolonijalne studije i kritičke teorije društva, koji u fokus dovode identitet i subjektivnost. Materijalistički aspekt kritičkog pristupa i problematika vezana za politike raspodele zanemaruju se usred dominacije postmodernističke kulture razmišljanja koja se često ispoljava kao neprecizna i neutemeljena. Inicijalni impuls za pisanje ovog rada je upravo nastojanje da se reanimira ta potiskivana, materijalna dimenzija. Zatim, u radu se prikazuju prednosti upotrebe intersekcionalističkog pristupa u istraživanjima kritičke analize javnih politika i kritičke kriminologije, da bi fokus u završnom delu rada bio usmeren na konkretne metodološke teme i probleme u čijem se proučavanju koncept intersekcionalnosti pokazao kao važan i neophodan.

KLJUČNE REČI: intersekcionalnost / kritička teorija rase / kritička kriminologija / politike različitosti / kritičke javne politike

* Korespondencija: sanja.petkovska@iksi.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0003-4414-6469>

UVOD

Pojam intersekcionalnosti, kao nove paradigme ili novog pristupa u društvenim naukama, u žiži je međunarodnih debata tokom poslednje tri decenije.¹ Premda je intersekcionalnost u fokusu žustrih međunarodnih debata i već nekoliko decenija predstavlja konceptualni okvir analiza pitanja inkluzije i politika različitosti, zastupljenost ovog pojma u domaćim akademskim krugovima i javnim debatama i dalje je – prilično minimalna. Istraživanja inspirisana najsavremenijim promišljanjima različitosti kao rezultata kritičkih napora u svetu poznatih pravnika i kriminologa u Srbiji su veoma retka, obzirom na činjenicu da je i recepcija inostrane naučne produkcije izvestan vremenski period bila gotovo obustavljena, a da je i danas ostala prilično organičena. U najboljem slučaju možemo pronaći da su pojedini pravci savremenih kritičkih promišljanja društva, poput feminističke kriminologije, pristni u udžbenicima i akademskim radovima iz kriminologije (Ignjatović, 2000; Nikolić-Ristanović & Konstantinović-Vilić, 2018; Pavićević & Bulatović, 2018; Pekić, 2013). Međutim, veliki deo korpusa znanja vezan za pojam intersekcionalnosti ostao je nepoznat domaćoj akademskoj i široj javnosti.

Stoga, mogli bismo da zaključimo da je upotreba samog pojma intersekcionalnosti među lokalnim autorima i u akademskim publikacijama koje su objavljene na srpskom jeziku prilično nesrazmerna u odnosu na svetsku.² Premda se tematika vezana za intersekcionalnost gotovo izvesno pojavljivala češće u akademskim radovima koji se generalno mogu svrstati u domen društvene patologije, postoji potreba da se napravi pregled zbivanja vezanih za ovaj pojam i predloži njegova šira upotreba. U tom smislu, ovaj rad je pokrenut idejom da se pojam intersekcionalnosti učini vidljivijim u lokalnim proučavanjima, pre svega u oblastima socijalne patologije i kriminologije. Stoga, za osnovni cilj ovog rada postavljamo pregled i obrazloženje argumenata i razloga zbog kojih je šira primena koncepta intersekcionalnosti kod nas značajna i korisna, kako sa teorijskog, tako i sa metodološkog aspekta.

Značaj intersekcionalnosti se, najšire posmatrano, vezuje za spektar problema koji okružuju pojedince i grupe koji se po nekim identitetskim obeležjima (od strane dominantne većine) određuju kao *različiti*: bilo zbog toga što su sami sebe tako odredili i zahtevaju poseban tretman i prava, bilo zbog toga što su ih kao drugačije, po nekom određenom kriterijumu, označili drugi ili institucije sistema. To 'označavanje drugačijim' od strane društva u praksi dalje obično implicira i stigmatizaciju, isključivanje, obesnaživanje, tretman manjine i građana „drugog

¹ Pojam *intersekcionalnost* nije jednostavno prevodiv na srpski jezik, ali bi njegov najpribližniji prevod sa engleskog jezika bio *ukrštenost*.

² Kao neke od primera radova u kojima se pojam intersekcionalnost direktno pominje možemo da izdvojimo rad Zorice Mršević iz 2016. godine „Mehanizmi delovanja intersekcionalnosti“ koji je objavljen u zboriku *Stanje i perspektive multikulturalizma u Srbiji i državama regiona*, koji su zajedno objavili Srpska Akademija Nauka i Umetnosti i Institut društvenih nauka.

reda“, marginalizaciju; u krajnjim slučajevima, čak i pripisivanje „devijantnosti“, što dalje može za posledicu da ima siromaštvo, teškoće u društvenom snalaženju, nezaposlenost, osećanje neprihvaćenosti i isključenost – koja vodi u dublju i dalju obespravljenu.³ Obzirom na ulogu koju stereotipi, predrasude i stigma prema različitim imaju u proučavanjima u oblasti socijalne patologije, kapaciteti koji se oslanjaju na *kritičku društvenu teoriju* u najširem smislu te reči (čiji je glavni zadatak preispitivanje datih kategorija, procedura, reprezentacija, diskursa i aktuelnih politika u vezi sa ovim grupama i pojedincima u nauci, pravu, javnim politikama itd.) pojavljuju se kao ključni mehanizmi za unapređenje *anti-diskriminacionih zakona* i ostvarenje poštovanja principa *društvene pravde* u sklopu svake moderne nacionalne države. Istorijski posmatrano, pojam interseksionalnosti pojavio na globalnoj istorijskoj sceni da označi probleme u vezi političkim zahtevima savremenih društvenih pokreta (kao što su feministički, anti-rasistički, ekološki, mirovni i drugi), koji su pred vrata liberalnih demokratija izneli zahteve za *emancipacijom, prepoznavanjem i uključenjem* ‘svih različitih’, razočaranih u zbivanja u socijalističkim zemljama koje su obećavale alternativu i u koje su tada predstavljale globalni horizont globalnih očekivanja mladih.

U odnosu na *uže* shvatanje različitosti koje je preovlađivalo u istraživanjima za koja možemo reći da pripadaju epohi modernizma, gde je naglasak bio na vidljivijoj ‘drugačijosti’ po osnovama seksualnosti, rase ili religiozne pripadnosti, savremena istraživanja devijacija i društvene patologije nalaze se pred daleko složenijim problemima. Snažan globalni uticaj *kulture postmodernizma* doveo je do velikog širenja zahteva „drugačijih“ da budu uključeni i posledično je značajno izmenio i samo značenje poželjnog i prihvatljivog, što se u pojedinim slučajevima razvija u prilično neočekivanom smeru. Tako se u novijim priručnicima iz društvene patologije govori o „novim“ i „skrivenim“ formama devijantnog ponašanja u nastajanju, dok se među nabrojanim oblicima devijantnog ponašanja izlistavaju pojave koje su samo koju deceniju ranije bile rutinizovani deo svakodnevnog života buntovne omladine, kao što su: grafiti, skejtboarding, ateizam, religijske sekte, konzumiranje lakih droga, hakerska subkultura, gojaznost i slično (Wright & Pietenpol, 2017). Ovo je važno pre svega jer percepcija i reprezentacija neke pojave kao devijantne u društvu, naročito od strane nauke, ima ozbiljne posledice u procesu oblikovanja društvene reakcije i u dobroj meri se oslanja na popularna i svakodnevna shvatanja devijantnog.

Danas je situacija pomalo obrnuta u odnosu na drugu polovinu dvadesetog veka, kad je u fokusu bila pobuna i društvena promena, jer deluje da je fokus na određivanju i razumevanju očekivanog, poželjnog i prosečnog ponašanja, što se ponekad ispostavlja kao neočekivano komplikovano i teško – jer su norme i prateći zahtevi za snalaženje u savremenosti sve nejasiniji. Razumevanje konceptualnog

³ Bez obzira na varijacije prilikom upotrebe pojma ‘drugo, drugost’ kroz tekst, njegovo se razumevanje u ovom radu bazira na filozofiji egzistencijalizma, pre svega na radu Simon de Bovoar, koja je pojam žene kao ‘druge’ uvela u studije roda, ženske studije i pokret za ženska prava (de Bovoar, 1983a, b).

oruđa koje ukršta međusobno povezane identitetske kategorije koje uzrokuju društvene i političke, samim tim i sve druge prateće kategorije *nejednakosti*, time se pokazuje kao važnije. Bez razumevanja mehanizama putem kojih nejednakosti danas deluju u društvu, teško je razumeti preokret do kog je došlo vezan za razumevanje koncepta *normalnosti* i upotrebe društvenih različitosti u javnom prostoru, odnosno teško je proniknuti u razloge iz kojih su borbe za socijalnu pravdu s kraja 20. veka širom sveta naišle na ćorsokak. Tu dolazi do potrebe da se obajсни kontekst u kom je formulisana intersekcionalnost kao jedna „metafora“ od strane aktera i događaja koji su doprineli reorganizaciji debata koje su obeležile svet po okončanju Hladnog rata.

Određenje intersekcionalnosti: teorijsko-praktična razgraničenja pojma

Tema društvenih ili socio-kulturnih različitosti, odnosno „*problema razlike*“, oduvek je zaokupljala pažnju, kako naučnika, tako i političara i šire javnosti (Lugones, 2003, str. 68–70; Petkovska, 2011). Problemi vezani za multi-kulturalizam, politike identiteta, zahteve za priznanjem i mehanizme reprezentacije manjinskih grupa ukorenjene u *asimetriji moći* i *nejednakosti* čiji je uzrok u društvenoj strukturi i karakteru njene reprodukcije – obeležili su gotovo sve značajnije istorijske događaje i debate nakon stupanja u moderno industrijsko doba. Bazično određenje *različitosti*, *drugosti* ili *diverziteta* najčešće se prikazuje kao suprotnost onome što razumemo kao *poželjno*, *prosečno*, *svakodnevno*, što dalje znači – pristupačno i u skladu sa društvenom normom, tj. „*normalno*“. U najopštijem smislu te reči, sve što se ne uklapa u normalnost shvaćenu kao *prosečnost*, određuje i percipira se kao „*drugo*“, što je u najčešćem broju slučajeva u praksi znači da se razume pozicionirano na tik do *devijantnosti*, pa zatim i na korak od toga da joj se pripisuje *patoložičnost* koja zahteva i reakciju društva, produkuje odbacivanje i u ekstremniji oblicima dovodi i do sankcionisanja.

Nauka je iznedrila dva osnovna modela razumevanja normalnosti koja su u modernom periodu oblikovala javne diskurse i razmišljanja: *statističko* i *normativno*. Bez obzira na to što u akademskom i profesionalnom svetu postoje pravila i procedure koje polaze od pretpostavke objektivnosti mišljenja u zajedničkom tj. javnom prostoru u sklopu kojih se načelno svi pojedince vide kao *jednaki*, vrednosti koje privatno oblikuju implicitno razumevanje drugih kultura, rasa, roda, seksualnosti i sl. od strane pojedinih aktera utiču na mišljenja i odluke koje se tiču različitih domena upravljanja društvom i ostvarenja ljudskih prava, kao i na međuljudske odnose i tretman svih koji se po jednoj ličnoj kategoriji (ili više njih) razlikuju.⁴

⁴ *Statističko* razumevanje normalnosti vezano je za pravilnu distribuciju neke pojave i najčešće se vizuelno reprezentuje pomoću Gausove krive (Špadijer-Džinić, 1988, str. 443). Većina merenja koja se

Samo imenovanje grupe problema koji su već dugo bili debatovani u sklopu američkog feminističkog pokreta *intersekcionalnošću* zvanično je izvela američka profesorka ljudskih prava i *kritičke teorije rase* Kimberli Krenšo (Crenshaw, 1989, 1991). Najopštije govoreći, intersekcionalnost kao pojam tiče se mehanizama *interpretacije i reprezentacije identiteta* koji odudaraju od proseka i dominantnih modela zastupljenosti u javnom prostoru. Ovi mehanizmi i tvrdnje o njihovoj pojavnosti u javnom prostoru zasnivaju se na stanovištu o *višeslojnoj opresiji i marginalizaciji* po osnovama klase, roda, rase, religijske pripadnosti, nacije, seksualnosti i slično (Carastathis, 2016: ix). Drugim rečima, intersekcionalnost je „okvirni koncept koji povezuje savremenu politiku sa postmodernom teorijom“, a teorijski pristup koji je građen poslednje tri decenije na bazi njegove primene „omogućio je da se sve više kategorija marginalizovanog identiteta ugradi u intersekcionalne analize“ (Plakrouz & Lindzi, 2022, str. 119). Obzirom na poreklo u *feminističkoj teoriji* i intergrupnim odnosima među ženama koje se razlikuju po rasi i boji kože, intersekcionalnost prvobitno označava ideju da je kategoriju roda neophodno posmatrati kroz *ukrštanje* sa drugim kategorijama identiteta, kakve su pre svega klasa i rasa (Collins, 2019, str. 26). Drugim rečima, intersekcionalnost označava nužnost, proizišlu iz prakse, da se u pravnim i društvenim naučnim istraživanjima identitetska obeležja subjekata posmatraju kao *povezana*. Svako od identitetskih karkteristika pojedinačno, u sklopu primene intersekcionalnosti, ne pridaje se podjednak značaj, niti postoji unapred dato uputstvo koje uspostavlja primat, odnosno hijerarhiju posmatranih i/ili merenih identitetskih karakteristika. Ono što je važno za pristup utemeljen na intersekcionalnosti jeste: da se identitetske dimenzije posmatraju kroz integrativnu reprezentaciju međusobnog odnosa višestrukih osnova podređenosti, nejednakosti i marginalizacije, tj. kroz „matricu dominacije“, što je termin koji je skovala Patriša Kolins, profesorka sociologije u SAD (Collins, 1999).

Nakon popularizovanja i dominacije postmodernizma kao „kulture logike poznog kapitalizma“, pojam normalnosti prestao je da figurira kao relevantan za objašnjenje najvećeg dela savremenih problema i fenomena (Džejmson, 2008). Pojedini autori idu čak toliko daleko da smatraju da je nastupio „kraj normalnosti“ (one koju smo nasledili iz perioda modernosti), a da je pojam *različitosti* popunio prostor koji je pojam normalnosti ranije zauzimao pri proučavanju društveno-humanističke stvarnosti (Davis, 2014: ix). Međutim, neosporno je da mehanizmi socijalnog normalizovanja, klasifikovanja i isključivanja bazirani na određenim shvatanjima „drugih“ u modernom društvu – ne gube ni danas na svojoj snazi niti

tiče društvenih pojava prikazuje se kroz raspodelu u kojoj je najveći deo vrednosti grupisan oko centralnog dela krive, dok je ispodprosečnih i iznadprosečnih vrednosti manje. *Normativno* shvatanje normalnosti odnosi se na status koji pojedinac ima u savremenom društvu i koji je u modernoj državi definisan postupcima i procedurama homogenizovanja stanovništva po poreklu i nekim drugim osobenostima, odnosno dodeljivanjem *statusa građana* - koji je i sam po sebi mehanizam, kako uključivanja, tako i isključivanja brojnih socijalnih kategorija i negiranja njihovih prava, po brojnim osnovama.

značaju. Uloga konformizma i normativnog pritiska da se različiti uklope u dominantne ideale i norme opstaje, pre svega, jer značajan deo naučne literature govori u prilog shvatanju da ljudi imaju prirodnu želju da pripadaju grupama sačinjenih od njima sličnih pojedinaca (Allport, 1954; Brewer, 1999; Haidt, 2012; Hewstone, Rubin, & Willis, 2002; Molenberghs, 2013, citirano kod Wright & Pietenpol, 2017, str. 591). Samim tim, društvena različitost će uvek predstavljati neku vrstu problema i uvek će biti praćena nastojanjem da se 'drugost' izoluje, stavi pod kontrolu i tretira kao niže vredna, a samim tim, bez jednakog prava glasa u političkom odlučivanju.

Iz razumevanja značaja ideje da je nužno da se normativni i društveni aspekti različitosti u praksi posmatraju kao povezani, shvatanje različitosti od kog se polazi u ovom radu bazira se na radu Nensi Frejzer i njenom instistiranju da odgovor na razliku svakog društva treba da bude vođen idealima *radikalne demokratije*, što ne znači i zalaganje za beskrajno rastegljivo viđenje relevantnih različitosti, već za njihovu utemeljenosti u normama i principima *pravednosti i jednakosti*. Drugim rečima, u sklopu kritičke teorije rase u kom je i nastao pojam intersekcionalnosti, apeluje se na *materijalistički* nivo strukturne analize, nasuprot postmodernističkim tendencijama koje su dominirale jedan izvestan period i koje je sada potrebno upotpuniti.

Za razliku od mnogih drugih pojmova koji su se u modernim društvenim naukama upotrebljavali kako bi se označila različitost, pojam intersekcionalnosti podrazumeva *analitički* pristup širokom spektru društvenih problema, a posebno je značajan u razotkrivanju načina na koje se nejednaki odnosi moći međusobno konstituišu i presecaju (Healy & Colliver, 2022, str. 2). Intersekcionalost istovremeno označava *strukturne, političke i reprezentacijske nejednakosti*, a za razliku od brojnih drugih sličnih pojmova koji su metodološki relevantni, istovremeno povezuje i različite nivoe analize, odnosno olakšava *pozicioniranje i lociranje* opšijih društvenih trendova u konkretne aktere. *Teorija stanovišta* (engl. *standpoint theory*) zajedno sa naglašavanjem ličnog *iskustva ugenjtavanja* veoma je važan sastavni deo intersekcionalnog konceptualog aparata. Sa praktične strane, značaj intersekcionalnosti najveći za oblasti *anti-diskriminacionog prava*, jer se određena prava i njihovo uživanje ili uskraćivanje često baziraju na identitetskim obeležjima. Da bi se neko pravo uživalo, često je neophodno da unapred bude poznat sklop identitetskih obeležja pojedinaca i da se pravilno prepoznaju kategorije društvenih podela koje su ključni uzroci najvećeg oblika nejednakosti, diskriminacije i podređenosti koje oni trpe u određenom društvu. Pored *rase, klase i roda*, subjektivne pripadnosti koje su često uzrok nejednakog tretmana pred zakonom su i *nacionalnost, intelektualne i fizičke sposobnosti, starost, seksualnost, religiozna pripadnost*, i mnoge druge.

Uloga koncepta intersekcionalnosti u praksi (pravnoj, političkoj, ali i naučnoj) često je naglašena zbog toga što potiče iz akademskih oblasti feminističkih studija i prakse javnih politika vođenih normom *anti-diskriminacije*, koje se često u laičkoj

javnosti predstavljaju pežorativno. Takvo stanovište je neosnovano i brojni su autori koji primećuju da značaj intersekcionalnog viđenja problematike različitosti nadilazi feministički pokret i stiže širi, rastući značaj u akademskom i političkom svetu. Tome je važno dodati i da je pojam nastao iz svojevrsne „unutrašnje kritike“ feminističkog pokreta u SAD, iz zahteva da se prizna da je *iskustvo crnih žena nepriznato i neprepoznato* u sklopu feminističkog pokreta drugog talasa koji se generalno najčešće razume kao polje u kom deluju „bele“ žene iz srednje klase (Collins & Bilge, 2016, str. 19). Ova činjenica ukazala je na još jedno obeležje odnosa prema različitosti, a to je da bez obzira na to što pojedince povezuje, eventualno i osnažuje činjenica da dele iskustvo podređenosti po nekom osnovu, po nekim drugim osnovama može paralelno dolaziti do njihovog isključivanja, izlaganju opresiji i dominaciji. Iz toga proizilazi da samo iskustvo podređenosti kao osnov udruživanja radi borbe za prava, priznanje, uključivanje i prihvatanje u društvu – nije dovoljna garancija da u samoj toj zajednici ili grupi neće biti reprodukcije odnosa koji deluju po sličnim štetnim, nasilnim, opresivnim i eksploatišućim mehanizmima dominacije nad onim koji se opažaju kao inferiorni, različiti i samim tim, kao slabiji.

Istraživački i metodološki aspekti intersekcionalističkog pristupa u oblasti javnog upravljanja i kritičke kriminologije

Sa stanovišta društveno-humanističkih studija u sklopu naučnih sistema malih zemalja na periferiji savremene naučne produkcije, kakve su naučne produkcije u Srbiji i većem delu zemalja Jugozapadnog Balkana, važno je biti informisan o istoriji primene koncepta intersekcionalnosti u anglosaksonskom svetu i zatim, ukazivati na lokalne društvene probleme čijem boljem objašnjenju, razumevanju i rešavanju ovaj koncept može pomoći. Akademska primena koncepta intersekcionalnosti podrazumeva razumevanje dostignuća savremene filozofije, ali i društvene i političke teorije koji su povezani sa širokim spektrom problema praktične politike (odnosno, „javnih politika“), različitosti i zahteva za jednakim pravima, koji eskaliraju pre svega u visokoobrazovnom sektoru i oblastima koje se tiču kulture. Obzirom na činjenicu da su akademske prakse praktičnih politika razvijene u anglosaksonskom svetu teško direktno prenosive u lokalni kontekst, one svakako mogu biti model za naprednija teorijska i empirijska istraživanja u oblasti društvene patologije čiji će rezultati menjati politike i biti društveno relevantniji; takođe, one mogu da budu model i za bolja praktična rešenja za mnoge probleme koji se javljaju u oblasti međunarodne, transnacionalne kriminologije.

U ovom odeljku ćemo predstaviti dve akademske oblasti za koje je primena pojma intersekcionalnosti posebno značajna, naročito prilikom dizajniranja epistemološkog i konceptualnog okvira istraživanja, a to su: *studije javnih politika* i *kritička kriminologija*. Obzirom da je savremena kritička teorija društva pod prevelikom dominacijom *postmodernizma* i *kulturalizma*, kritički pristupi koji bi se

u ovim akademskim oblastima u većoj meri epistemološki oslanjali na *materijalistički* pristup, a u političkoj teoriji probleme intersekcionalnosti tumačili sa pozicija *politika raspodele*, predstavljali bi veliki napredak u odnosu na sadašnje stanje. Takođe, dizajniranje studijskih programa za discipline studija javnih politika i kriminologije na bazi primene *transdisciplinarnog* i *kritičkog pristupa* u budućnosti, kao i institucionalno zasnivanje ovih programa na drugom i trećem nivou studija, u velikoj meri bi doprinelo naprednijim rezultatima istraživanja i proučavanja koji bi istovremeno bili i primenjiviji u praksi.

Pored činjenice da je poreklo intersekcionalnosti u feminističkim teorijama prava i anti-diskriminacionom politikama, za potpunije razumevanje važno je shvatiti kako taj koncept deluje u kontekstu u kom se posmatraju problemi *presecajućih* i *ukrštajućih* različitosti. Pod kontekstom mislimo na konkretni društveni i politički sistem posmatrane zemlje, kao i na njegov visokoobrazovani sistem. Institucionalna infrastruktura proizvodnje i distribucije znanja, pre svega način na koji ona funkcioniše kroz disciplinarne strukture moći konkretnog sistema visokog obrazovanja u post-Bolonjskom periodu, prilično je kompleksna za proučavanje. U malim, perifernim i bivšim socijalističkim zemljama – glavni problem je veliki diskontinuitet u praćenju međunarodnih trendova koji se tiču produkcije društvene teorijske kritike koja potpomaže alternativne razvojne planove i politike koje posreduju u situacijama društvenih tenzija i konflikata.

Kada upotrebimo pojam „kritičan“, pre svega je važno preciznije odrediti na šta tačno mislimo, jer se pojam *kritička teorija* u društveno-humanističkim naukama koristi neprecizno i veoma široko. Najčešće se pod kritičkom teorijom razume Frankfurtska škola kritičke filozofije društva, što je dosta usko određenje. Kada ovde govorimo o kritičkoj kriminologiji u vezi sa metodološkom razradom i kontekstualizacijom intersekcionalnih politika, pre svega mislimo na primenu kritičke teorije rase u traženju rešenja za primenu antidiskriminacionih principa i politika, kako u pojedinačnim društvenim oblastima, tako i u društvu u celini. Argument u prilog potrebe za tim je u činjenici da se generalno smatra da je pojam intersekcionalnosti doprineo (kao i da može dalje doprinositi, prim, aut.) osnaživanju analitičkih i ekspanatornih potencijala tokova istraživanja u socijalnoj patologiji i kriminologiji, za koje je kritičko promišljanje koje će otvoriti prostor za nove istraživačke agende nezamenljivo (O’Neill & Seal, 2012). *Intersekcionalna kriminologija* na međunarodnim univerzitetima postoji kao studijski program i izdvojeno disciplinarno polje. Jedno od određenja intersekcionalne kriminologije je da ona predstavlja podskup kritičke kriminologije koji „iziskuje kritičko promišljanje o uticaju međusobno povezanih identiteta i statusa pojedinaca i grupa u odnosu na njihova iskustva sa kriminalom, društvenom kontrolom kriminaliteta i bilo kojih pitanja vezanih za kriminal“ (Henne & Troshynski, 2019, str. 56).

Kritički pristupi u društvenim proučavanjima koji su značajno uticali na disciplinarni razvoj kritičke kriminologije su simbolički interakcionizam, postmarksizam, poststrukturalizam, kritička teorija društva, postkolonijalne teorije,

feministička teorija i drugi. Prema domenu stvarnosti na koji ovi pristupi ukazuju, nakon takozvanog „kulturološkog preokreta”, najveći deo proučavanja koji dolazi od ovih teorijskih pravaca fokusiran je na simbolički nivo, nivo značenja i reprezentacije, ali sve je više kritike takvog pristupa i ukazivanja na to da se *materijalni i strukturni* činioci koji utiču na pojave ne smeju zanemariti u analizi. U opisu časopisa „Kritička kriminologija” (engl. *Critical Criminology*), na primer, stoji da radovi koji se objavljuju istražuju „socijalnu, političku i ekonomsku pravdu iz alternativnih perspektiva, uključujući anarhističku, kulturološku, feminističku, integrativnu, marksističku, mirovnu, postmodernističku i levo-realističku kriminologiju”.⁵ U daljem opisu časopisa navodi se da se časopis fokusira na „ukrštanja linija klase, pola, rase/etničke pripadnosti i heteroseksizma” i da objavljuje radove koji tematizuju pretežno identitetski obrazložene intersekcionalne politike u kriminološkim proučavanjima.

Druga oblast podjednako važna za primenu intersekcionalnosti u kriminologiji jesu studije javnih politika koje su postavljene kritički, pre svega jer pristupaju oprezno dominaciji kulturološki baziranim argumentima pri rešavanju problema iz domena politika razlika.⁶ Dok je u međunarodnim okvirima pregršt literature koja razrađuje teorijske i metodološke osnove ovakvog pristupa koji značajno može unaprediti razumevanje položaja određenih kategorija stanovništva i problema sa kojima se oni susreću u kontekstu međuljudskih odnosa i tretmana u istražnim, sudskim, kazneno-popravnim i sličnim institucijama, kod nas se u akademskim krugovima i javnim raspravama na neki način, čini se, izbegavaju ozbiljne akademske i političke debate koje će uključivati argumente nastale u sklopu savremene društvene teorije. Za probleme u kojima je primena pojma intersekcionalnost značajna, veoma je bitno da se razvija kritička i naučna analiza koja je primenjiva u osmišljavanju modela koja će doprineti boljem rešavanju problema do kojih dolazi u praktikovanju zajedničkog odlučivanja zasnovanog na što većoj otvorenosti za uvide javnosti i što direktniju patricipaciju građana u procesima odlučivanja. Stoga je važno raditi na uključivanju akademski oblikovanih argumenata u debate koje prate procese kreiranja javnih politika u budućnosti, koje će biti praćeno razvojem reflektivnije i kontekstualizovanije ideje demokratske patricipacije i uključivanja u važne procese odlučivanja.

U narednom odeljku pozabavićemo se problemima sa kojim se suočavaju institucije u praksi i metodologijama razvijenim na bazi napora za promišljenijem diskutovanju i pregovaranju položaja marginalizovanih grupa u javnosti. Stoga je generalno važno da angažovanjem stručnjaka i akademika regionalna javnost postaje polje otvorenije za debatovanje i razmenu mišljenja i argumenata koje se

⁵ Više informacija o akademskom časopisu *Critical Criminology* može se naći na internet stranici: <https://www.springer.com/journal/10612>.

⁶ Kritička analiza politika afirmisana je u području sociologije obrazovanja tokom osamdesetih godina prošlog veka i oslanja se na širu društveno-istorijsku perspektivu – značenje koje javna politika ima za aktere, za razliku od pozitivističke analize koja se fokusira na kvantitativne pokazatelje (Simons et al., 2009, str. 1).

odvija u duhu tolerancije i empatije, radi širenja svesti o značaju ozbiljnog rada na dubokim socijalnim problemima i razvoju, za šta je pre svega važan koncept saradnje koji je u teoriji i praksi savremenog sveta prilično potisnut. Problemi koje ćemo navesti samo su neke izdvojene teme u vezi sa kojima je naročito važno konsultovati praksu intersekcionalne analize, ali mogu da posluže i kao ilustracije pri detektovanju određenih pravilnosti koje sputavaju sprovođenje ideala društvene pravde i radikalne demokratije.

Primeri istraživačkih problema u čijem je proučavanju pristup baziran na intersekcionalnosti napravio pomak

Postoje određene vrste problema iz domena socijalne patologije u čijim proučavanjima se razvoj intersekcionalnog pristupa društvenim razlikama ispostavio veoma značajan, zbog toga što je doveo do značajnog napretka u razumevanju mnogih društvenih fenomena karakterističnih za savremeno doba, koji su sve do tada izmicali jasnom određenju i tretiranju. Premda je takvih tema verovatno daleko više nego što na prvi pogled pretpostavljamo i njihovo izlistavanje uz obrazloženje predstavlja svojevrsan argument koji govori u prilog značaju uvođenja i primene pojma intersekcionalnosti za socijalnu patologiju po sebi, ovde ćemo se posebno fokusirati na tri odabrane istraživačke teme. One nisu odabrane po nekom posebnom kriterijumu, već pre iz razloga što su se pokazale ilustrativnim za činjenicu na koju su ukazali autori koji zagovaraju značaj intersekcionalizma, a to je da se identitetske kategorije u istraživačkoj postavci i operacionalizaciji ne mogu posmatrati jednodimenzionalno i međusobno nepovezano. Tri teme za koje je naročito relevantno ukrštanje različitih identitetskih obeležja, kako bi se bolje razumeo i objasnio položaj višestruko marginalizovanih slojeva stanovništva su: identitetski zasnovano nasilje, problem prezastupljenosti određenih identitetskih kategorija u zatvorima i uskraćivanje socijalne pomoći višestruko marginalizovanim i posebno ugroženim kategorijama stanovništva. Ove teme su posebno značajne sa stanovišta upliva društvene nauke u rešavanje aktuelnih problema i povraćaj uticaja kroz uvećanje njene društvene relevantnosti da pruži podatke koji su od značaja za krizne i goruće situacije.

Prva tematska oblast koja nam može poslužiti da demonstriramo činjenicu da pojam intersekcionalnosti može biti višestruko koristan za socijalnu patologiju je *identitetski zasnovano nasilje*. Ova vrsta nasilja ima uzrok u specifičnim rodnim, rasnim, seksualnim, religioznim i drugim pripadnostima, ali u određenim slučajevima, pravilno sagledavanje uzroka i načina prevencije problema može biti upravo nepripadanje i neuklapanje u određene strukturne kategorije (Grabham et al., 2008, str. 28). Na brojnim primerima vidimo kako socijalna isključenost u kombinaciji sa različitim kategorijama različitosti i depriviranosti koje se akumuliraju, tj. u datim uslovima postaju vidljivije i izraženije ukoliko ih je više od jedne, može da rezultira teškim posledicama poput siromaštva, dugova, gubitka

imovine, ali i gubitkom statusa građana, samim tim i gubitkom svih prava (Lund, 2014, str. 87). Za razliku od ranije pominjanih određenja intersekcionalnosti, ona se može definisati i kao *razrada odnosa identiteta i zakona*, gde se dešava da se razlike u sklopu identitetskih kategorija ignorišu iz razloga što se ne uklapaju u date prepoznate kategorije iz prostog razloga što pravni sistem uglavnom prepoznaje samo jednodimenzionalne identitetske kategorije pojedincima (Goldberg, 2013, str. 144). U zemljama koje su prošle kroz period kolonizacije, pitanje prava na državljanstvo često je povezano sa negiranjem bilo kakvih prava čitavoj grupi ljudi izdvojenoj na bazi etničke pripadnosti, što je jedan od primera identitetski zasnovanog nasilja. Drugi primeri identitetski zasnovanog nasilja su mizoginija, odnosno *mržnja prema ženama* koja rezultira zločinima, ali i *govor mržnje* ciljano usmeren na ogređene grupacije koje povezuje neko zajedničko (rodno, rasno, klasno ili neko drugo) obeležje.

U vezi sa nekim temama istraživanja, intersekcionalnost se pojavljuje kao *metodološki* značajan koncept ne samo u vezi sa kvalitativnim, već i u vezi sa kvantitativnim istraživanjima. Takva je tema preterane, odnosno neproporcijalne zastupljenosti određenih identitetskih kategorija u zatvorima određenih zemalja, kao što je na primer situacija sa Aboridžinkama u Kanadi. Da se radi o fenomenu koji je potrebno proanalizirati kako sa aspekta rodnih studija, tako i iz perspektive intersekcionalnosti, govore nam sledeći ilustrativni podaci. Primera radi, Aboridžini čine 2% ukupne populacije u Kanadi, ali je njihov udeo u zatvorskoj populaciji čak 10%, dok Aboridžinke čine čak polovinu ukupnog broja žena u zatvorima (Williams, 2008, str. 48). Brojne studije dokazuju *prezastupljenost određenih, najčešće marginalizovanih, kategorija pojedinaca u zatvorima*, uzevši u obzir njihov udeo u ukupnom broju stanovnika određene zemlje. Prema izveštavanju nevladine organizacije Međunarodna Reforma Kaznenog Sistema (engl. Penal Reform International – PRI), pripadnici etničkih manjina i urođeničkih populacija u mnogim zemljama čine i do 50% zatvoreničke populacije, a veliki problem predstavlja upravo činjenica da su podaci o njihovim identitetskim obeležjima i etničkim pripadnostima često nepotpuni.⁷ Primena koncepta intersekcionalnosti na objašnjenje i razumevanje ovog problema prilično je razvijena u međunarodnim okvirima. Studije koje demonstriraju njegovu korisnost za potpuniji uvid u problematičan odnos prema manjinama i njihovoj strukturnoj marginalizaciji, koje takođe istovremeno ukazuju na potrebu za bolje formulisanim politikama koje počivaju na principima *kriminalne pravde*, sve su brojnije (Bell, 2018; Brown, 2012; Mahoney & Chowdhury 2021; Stubbs, 2020; Walt & Jason, 2017).⁸

⁷ Više informacija o ovoj nevladinoj organizaciji i njenoj delatnosti može se naći na njihovoj web stranici: <https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2022/ethnic-minorities/>.

⁸ Kod nas su za sada retke studije koje pitanje prezastupljenosti manjina u zatvorima posmatraju iz perspektive intersekcionalnosti. Analize koje idu u ovom pravcu su još uvek tek u naznakama i javljaju se, na primer, u istraživanjima koja se odnose na prezastupljenost Romske dece u specijalnim školama, koja ukazuje na sistemski problem vezan za položaj jedne čitave populacije u društvu (European Roma Rights Center, 2014).

Da ukrštanje kategorija roda i drugih identitetskih kategorija može biti itekako značajno za uočavanje neobičnih tendencija i (ne)pravilnosti pri uskraćivanju socijalne pomoći ugroženim kategorijama stanovništva, koje su ponekad i društveno najosetljivije – takođe su nam pokazale sprovedene analize, koje su uzimale u obzir koncept intersekcionalnosti. Ova tema treći je primer putem kojeg želimo da ilustrujemo mogući značaj primene koncepta intersekcionalnosti u istraživanjima koja se tiču fenomena društvenog isključivanja i siromaštva, što se često razume kao jedan od ključnih uzroka razvoja patološkog, devijantnog ili kriminalnog ponašanja. Analizirajući dostupnost pravne pomoći ženama u Australiji i njihovu životnu situaciju, Hunter i De Simone utvrdili su da je udeo žena u ukupnom broju onih koji uspevaju da dobiju socijalnu finansijsku pomoć svega 37%, kao i da je za uspešno popunjavanje aplikacije za socijalnu pomoć neophodna pomoć advokata koju većina marginalizovanih žena ne može da priušti. Među tražiocima socijalne pomoći po pravilu je često najviše lokalnih etničkih manjina, što unosi i dodatne, jezičke barijere u njihovo snalaženje sa administracijom i regulativom koju moraju razumeti da bi uživale svoja socijalna prava (Hunter & De Simone 2008, str. 164, 172).

Brojne druge studije utvrđuju neobične pravilnosti u nedostupnosti ili otežanoj dostupnosti socijalne pomoći za pojedine ugrožene kategorije stanovništva, koristeći se takođe konceptom intersekcionalnosti, odnosno ukrštanjem relevantnih identitetskih obeležja u vezi sa različitim životnim kontekstima (Reingold & Smith, 2012; Thomas et al., 2023; Bindley et al., 2022). Studije koncipirane prema konceptu intersekcionalnosti, primenjene na problem dostupnosti socijalne finansijske pomoći različitim kategorijama stanovništva, rađene su i u nekim zemljama regiona i kod nas, bez obzira na to što u većini nije upotrebljen i sam pojam intersekcionalnosti (Kotevska, 2016; Beker, 2019; Petkovska & Vukasović, 2009, Solar, 2021). Analize koje počivaju na primeni intersekcionalnosti će u budućnosti biti veoma važne za unapređivanje pravednosti i dostupnosti različitih vidova regulativa koje posreduju u ostvarivanju različitih prava i socijalne pomoći, jer omogućuju uvide u mehanizme reprodukcije nejednakosti i njihovu distribuciju, koja može da ukaže i na mesta potrebne intervencije.

Značaj kvalitativnih metoda istraživanja (naročito simboličkog i narativnog tipa) za intersekcionalno izučavanje patoloških pojava

Pojam intersekcionalnosti, kao što je prethodno napomenuto, proistekao je istovremeno iz dve osnove: sa jedne strane, iz „kulturološkog preokreta” u društvenim naukama kod kojih je široko pitanje kulturološke i simboličke dimenzije pojava stavljeno u prvi plan, a sa druge, ostala je potreba da se razume povezanost identitetskih, subjektivnih aspekata sa strukturalnim pitanjima i pitanjima društvene raspodele, na čiji značaj je ukazala Nensi Frejzer (Fraser, 1996). Sastavni deo *kulturoloških tendencija u kriminološkim pručavanjima* bilo je i popularizovanje istraživačkih pristupa koji su ukazivali na značaj simboličkih i narativnih problema

društvene patologije, odnosno na analitički i kauzalni značaj ovih aspekata pojava. Ovakva istraživanja društvene patologije metodološki su usmerena na *diskurse*, *medijske narative*, *literalne reprezentacije*, *autoetnografske prikaze* i slično, što nisu pristupi koji se tradicionalno neguju u pravnim, političkim i ekonomskim naukama, koje su u našim okvirima pod velikim uticajem pozitivistički postavljene metodologije i epistemologije istraživanja.

Narativna metodologija već postoji kao disciplina i kurs na nekim od međunarodnih akademskih programa, a bavi se pitanjem kako su popularni narativi i diskursi oblikovali kriminologiju od samog njenog nastanka. Ova naučna disciplina obuhvata proučavanje tema kao što su narativno samoprezentovanje osuđenika, etnometodološke, strukturalističke i postmoderne varijante analize kriminoloških narativa različite vrste, poput regulative, viktinologije i sudskih akata, ali i romana, filmova i drugih produkata popularne kulture (Verde, 2017). Zločin se posmatra u sklopu *narativnog skripta* koji mu je prethodio, oblikovan mogućnošću da bude reprezentovan pripovedački. Pojam *narativna kriminologija* formulisana je 2009. godine od strane Luis Preser (Lois Presser), a veoma brzo je prihvaćen i od strane nekoliko drugih autora koji su ovaj pristup dalje razvijali i povezivali sa drugim pravcima istraživanja u kriminologiji (Fleetwood et al., 2019, str. 2). Narativna kriminologija fokusirana je na iskustvo i stvaranje značenja kojima se obrazlažu dela i oblikuje potraga za uzrocima zločina. Metodološki prevashodno oslonjena na tehniku intervjuisanja i posmatranja, kvalitativna kriminologija je u početku bila usmerena na narative počinioca, da bi kasnije počela da obuhvata i proučavanje narativa zaposlenih u ustanovama socijalne kontrole. Analize narativa koje se sprovode u intersekcionalnoj kriminologiji najčešće su kvalitativne, ali su zastupljene i kvantitativne istraživačke tehnike.

Primer intersekcionalno uokvirenog narativnog kriminološkog istraživanja možemo naći i u jednoj studiji radnica u seksualnoj industriji u Zapadnoj Africi koja je urađena uz pomoć dekolonijalne i intersekcionalne analize (Boonzaier, 2019, str. 467). Ovakva analiza usmerena je na proučavanje procesa putem kojih moć i privilegija oblikuju životna iskustva marginalizovanih žena koje rade u seksualnoj industriji i pripadaju nekoj od najosetljivijih i najugroženijih društvenih grupa. Obzirom da načini na koje su neka istraživanja dizajnirana doprinose daljoj marginalizaciji pripadnika osetljivih populacija, potrebno je upotrebiti dekolonijalne i intersekcionalne pristupe. Mogu se primeniti i neki drugi kritički utemeljeni metodološki pristupi koji u narativnoj kriminologiji doprinose boljoj reprezentaciji „druge strane priče“ i predstavljaju svojevrstan apel osećanjima i odgovornostima društva vezanim za društvenu pravdu. Poseban naglasak u narativnoj kriminologiji jeste potencijal da rezultati imaju transformativno dejstvo i izazovu preispitivanje dominantnih i nametnutih narativa, a samim tim i praksi.

Simbolička i vizuelna metodologija proučavanja načina na koji su kriminološke teme *pokrivene u medijima* još jedna je oblast u kojoj je prigodno primeniti intersekcionalno dizajnirana istraživanja i šire teorijske i metodološke aparate

kritičke kriminologije. Vizuelne i tekstualne reprezentacije zločina u popularnoj kulturi, naročito kada su u njih uključene osetljive grupe, teme su u čijem istraživanju intersekcionalnost takođe može da da značajan doprinos. Patrijarhalna ideologija i rasistički i seksistički načini oblikovanja vesti o ženama počiniocima pojedinih krivičnih dela koja predstavljaju tabu za društvo, jedna je od tema gde ukrštanje podataka o identitetskim obeležjima počinioca može učiniti analizu kompletnijom i potpunijom (Mikell, 2019). Forsiranje specifičnih klasnih, rodnih i rasnih konstrukata kroz koje se žene počinioci ovakvih dela prikazuju u medijima ukazuje na perzistentnost štetnih patrijarhalnih i heteronormativnih okvira (Mikell, 2019, str. 79). Ovakvi prikazi trigeruju afektivni mehanizam društvene reakcije i oblikuju specifične mehanizme angažovanja javnosti u vezi sa ovim problemima koji je u suprotnosti sa principima neutralnosti i društvene pravde.

Analiza prateće vizuelne reprezentacije medijskog izveštavanja vezano za zločine u koje su uključene osetljive društvene kategorije takođe je oblast gde pojam intersekcionalnosti može da igra značajnu ulogu. Posebno je interesantno kada se uz pomoć intersekcionalnosti tematski obradi određeni istorijski period ili kada se medijske prakse sagledaju iz dijahronog i komparativnog ugla poređenja više medija u vezi sa temom kakva je, na primer, rasni konflikt unutar novih društvenih pokreta u Americi (Hellauer, 2020). U ovakvim istraživanjima različita pitanja mogu se ispostaviti kao značajna, poput intersekcionalne analize demografskih obeležja pripadnika redakcije koje može biti uzrok određenog načina izveštavanja, preko intersekcionalne analize uslikanih pojedinaca i pojedinki na fotografijama, sve do zastupljenosti različite vrste fotografija i tema praćenih utvrđivanjem mogućih uzroka različitog načina vizuelizacije izveštavanja različitih medijskih kuća. Tumačenje vizuelnog reprezentovanja pojedinih problema i osveščivanje načina na koje oni deluju na čitaoce dalje može da bude važno za informisanje javnosti, ali i za pokušaj da se ova sfera uredi nekim normativnim zahtevima koji bi uticali na to da slika koja se odašilje bude manje jednostrana i ostrašćena. Prikazivanje osoba koje su preživele različite vrste nasilja u medijima je posebno osetljiva tema i doprinos intersekcionalnosti razvoju naprednijih analiza može biti od posebnog značaja u oblasti viktimologije (Slakoff, 2018).

Zaključak

U nastojanju da obrazložimo značaj koncepta intersekcionalnosti za razvoj naprednih istraživanja koja su društveno relevantna, izložili smo niz primera koji pokazuju da postoje teme gde je neophodno istaknuta identitetska obeležja pojedinaca posmatrati zbirno i međusobno povezano. Tri najistaknutija identitetska obeležja koja su bazični sastavni činioci intersekcionalne analize su rasa, rod i klasa, a on podrazumeva reflektivni pristup bazičnoj *identitetskoj trijadi* (Carastathus, 2016, str. 33). Narativi društvenog razvoja i progressa generalno su prihvatili intersekcionalistički pristup i prateće argumente, ali primena u lokalnim teorijskim i

empirijskim istraživanjima zahtevaju dodatne napore. Intersekcionalnost se istovremeno može shvatiti kao teorija identiteta i kao teorija o međusobnim odnosima pojedinih kategorija identiteta višestruko podređenih grupa (Carastathus, 2016, str. 9).

Polazeći od sopstvenog pristupa društvenim razlikama i razumevanja intersekcionalnosti baziranog na promišljanju radikalne demokratije koje je sprovela Nensi Frejzer, predstavili smo osnovna teorijska određenja različitosti kroz afirmativne i problematične strane delovanja tog pojma u savremenoj akademskoj i političkoj praksi. Tretiranjem različitosti kao nečega što odudara od prosečnog i poželjnog u društvu, savremeno društvo nije rešilo brojna pitanja mehanizama priznanja, uključivanja i isključivanja svega što ide preko granice tolerancije koja se iznova i iznova iscertava i podcrtava. Predstavljanjem disciplinarnog utemeljenja kritičke kriminologije i kritičke analize javnih politika, demonstrirana je nužnost da se intersekcionalnost i prateća problematika uključe u formalne kurikulume društvenih i humanističkih fakulteta zemalja sa malim i slabo diferenciranim naučno-istraživačkim sistemom, iz čega proizilazi organičeni kapacitet praćenja akademskih trendova koje diktira anglosaksonski svet i odgovaranja na neka of gorućih pitanja vezanih za život u kompleksnom i dinamičnom okruženju današnjice.

Sledeći korak bio je demonstriranje značaja intersekcionalnosti sa metodološkog aspekta i kroz pojedine teme istraživanja kao što su: identitetski bazirano nasilje, prevelika zastupljenost određenih identitetskih kategorija u zatvorima nekih zemalja i uskraćivanje socijalne pomoći najosetljivijim kategorijama stanovništva. Ukazivanjem na 'kulturalizaciju' problema različitosti u oblasti visokog obrazovanja i javnim politikama, ali i na dodatni značaj uključivanja intersekcionalne perspektive koja sadrži osnove za izbegavanje prepreka koje proizilaze iz preuveličavanja uloge kulture, predstavljena je simbolička i narativna osnova za buduća intersekcionalistički uokvirena proučavanja fenomena iz oblasti socijalne patologije. Uz pomoć primene epistemologije i metodologije koja nije do sada na našim prostorima bila tipična u pravnim, ekonomskim, političkim oblastima, kao što su narativi, medijske i vizuelne reprezentacije koje prate društvene devijacije i reakcije na njih, mapiran je novi istraživački horizont koji će težiti da prevaziđe aktuelnu deskriptivnost i ukrsti probleme identiteta sa strukturama i promišljanjem pravednosti raspodele materijalnih dobara.

Napomena

Ovaj rad predstavlja rezultat angažovanja autorke u skladu sa Planom i programom rada Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja za 2023. godinu (na osnovu ugovora br. 451-03-47/2023-01) sa Ministarstvom nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije.

Literatura

- Beker, K. (2019). *Višestruka diskriminacija žena u Srbiji i odabranim državama Evropske unije: uporedna analiza* [doktorska disertacija]. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu – Asocijacija centara za interdisciplinarne i multidisciplinarne studije – Centar za rodne studije.
- Bell, K. E. (2018). Prison violence and the intersectionality of race/ethnicity and gender, *Russian Journal of Economics and Law*, 12(1), 132–148. <https://doi.org/10.21202/1993-047X.12.2018.1.132-148>.
- Bindley, K., Lewis, J., Travaglia, J., & DiGiacomo, M. (2023). Bureaucracy and burden: An Intersectionality-Based Policy Analysis of social welfare policy with consequences for carers of people with life-limiting illness. *Palliative Medicine*, 37(4), 543–557. <https://doi.org/10.1177/02692163221122289>
- Boonzaier, F. (2019). Researching Sex Work: Doing Decolonial, Intersectional Narrative Analysis. In J. Fleetwood (Ed.). *The Emerald Handbook of Narrative Criminology*. Bingley (pp. 467–493). Emerald Publishing.
- Brown, G. (2012). The Wind Cries Mary—the Intersectionality of Race, Gender, and Reentry: Challenges for African-American Women. *Journal of Civil Rights and Economic Development*, 24(4), 625–648. Available at: <https://scholarship.law.stjohns.edu/jcred/vol24/iss4/1>.
- Carastathis, A. (2016). *Intersectionality: Origins, Contestations, Horizons*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Collins, P. H. (1999). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment* (Revised, 10th Anniv., 2nd edition). Routledge.
- Collins, P. H., & Bilge, S. (2016). *Intersectionality* (1st edition). Maldern: Polity Press.
- Collins, P. H. (2019). *Intersectionality as Critical Social Theory*. Durham: Duke University Press Books.
- Crenshaw, K. W. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Anti-Discrimination Doctrine, Feminist Theory and Anti-Racist Politics. *The University of Chicago Legal Forum* 1989, article 8.
- Crenshaw, K. W. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.
- Davis, L. (2014). *The End of Normal: Identity in a Biocultural Era*. First edition. The University of Michigan Press.
- de Bovoar, S. (1983a). *Drugi pol: činjenice i mitovi*. Beograd: BIGZ.
- de Bovoar, S. (1983b). *Drugi pol: životno iskustvo*. Beograd: BIGZ.
- Džejmson, F. (2008). Postmodernizam ili kulturna logika kasnog kapitalizma. U J. Đorđević (ur.), *Studije kulture – zbornik* (str. 489–516), Beograd: Službeni glasnik.
- European Roma Rights Center (2014). Još uvek daleko od cilja: Prezastupljenost romske dece u „specijalnim školama” u Srbiji. Brussels: European Roma Rights Center.
- Fraser, N. (1996). *Justice Interruptus: Critical Reflections on the 'Postsocialist' Condition* (1st edition). Routledge.
- Goldberg, B. S. (2013). Intersectionality in Theory and Practice. In A.R. Wilson (Ed.). *Situating Intersectionality: Politics, Policy, and Power*. 2013th edition (pp. 124–158). New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Grabham, E., Cooper, D., Krishnadas, J., & Herman, D. (Eds.). *Intersectionality and Beyond: Law, Power and the Politics of Location*. 1st edition. Abingdon, Oxon; New

- York, NY: Routledge-Cavendish.
- Ham, J. (2020). Using difference in intersectional research with im/migrant and racialized sex workers. *Theoretical Criminology*, 24(4), 551–567. <https://doi.org/10.1177/1362480618819807>
- Healy, J., & Colliver, B. (2022). Introduction. In J. Healy & B. Colliver (Eds.). *Contemporary Intersectional Criminology in the UK* (pp. 1–8). Bristol, UK: Bristol University Press.
- Plakrouz, H., & Lindzi, Dž. (2022). *Cinične teorije*. Smederevo: Heliks.
- Hellauer, T. (2020). Power, intersectionality and news photographs: a case study of Detroit free press and Michigan chronicle news photography between 1963 and 1967. [M. A. Thesis, University of Missouri—Columbia]. Mo Space. Available at: <https://mospace.umsystem.edu/xmlui/handle/10355/81481>.
- Henne, K., & Troshynski, E. I. (2019). Intersectional Criminologies for the Contemporary Moment: Crucial Questions of Power, Praxis and Technologies of Control. *Critical Criminology*, 27(1), 55–71. <https://doi.org/10.1007/s10612-019-09441-z>
- Hunter, R., & De Simone, T. (2008). Identifying disadvantage- Beyond intersectionality. In E. Grabham, D. Cooper, J. Krishnadas, & D. Herman (Eds.), *Intersectionality and Beyond: Law, Power and the Politics of Location*, 1st edition (pp. 159–183). Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge-Cavendish.
- Ignjatović, Đ. (2000). *Kriminologija*. Beograd: Nomos.
- Fleetwood, J., Presser, L., Sandberg, S., & Ugelvik T. (2019). Introduction. In J. Fleetwood (2019). *The Emerald Handbook of Narrative Criminology* (pp. 1–21). Bingley: Emerald Publishing.
- Kotevska, B. (2016). *The Art of Survival – Intersectionality in Social Protection in Macedonia and Bosnia and Herzegovina*. Skopje: European Policy Institute.
- Lugones, M. (2003). *Pilgrimages/Peregrinajes: Theorizing Coalition Against Multiple Oppressions*. Lanham, Md: Rowman & Littlefield Publishers.
- Lund, A. D. (2014). Homelessness and Social Inclusion: The Case of Projekt Udenfor in Denmark. In Dominelli, Lena and Moosa-Mitha, Mehmoona. (Eds.) *Reconfiguring Citizenship: Social Exclusion and Diversity within Inclusive Citizenship Practices* (pp. 87–94). England ; Burlington, VT: Routledge.
- Mahoney, I., & Chowdhury, R. (2021). *Criminal Justice and Inequality What can be done to reduce reoffending?* Nottingham: Nottingham Trent University.
- Mikell, T. C. (2019). *Reading Between the Lines: An Intersectional Media Analysis of Female Sex Offenders in Florida Newspapers*. Available at: <https://www.semantic scholar.org/paper/Reading-Between-the-Lines%3A-An-Intersectional-Media-Mikell/30438ab6823f9c2c103e9d5a93a2aaadc99169c8>
- Mršević, Z. (2016). Mehanizmi delovanja intersekcionalnosti. U *Stanje i perspektive multikulturalizma u Srbiji i državama regiona*. Naučni skupovi/SANU; knj. 165. Odeljenje društvenih nauka, Odbor za proučavanje nacionalnih manjina i ljudskih prava (38) (str. 127–144). Srpska akademija nauka i umetnosti: Institut društvenih nauka, Beograd.
- Nikolić-Ristanović, V., & Konstantinović-Vilić, S. (2018). *Kriminologija*. Beograd: Prometej.
- O'Neill, M., & Seal, L. (2012). *Transgressive Imaginations: Crime, Deviance and Culture*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Pavićević, O., & Bulatović A. (2018). Žene u organizovanom kriminalu. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 37(1), 85–101.
- Pekić, J. (2013). Feminizam i kriminologija – rodne uloge u izučavanju fenomena

- kriminaliteta. U D. Arsenijević & T. Flessenkampor. (Ur.). *Kojeg roda je sigurnost* (str. 171–192). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- Petkowska, S. (2011). Demokratija i politika razlike–kroz prizmu aktuelnog stanja. *Filozofija i društvo*, 22(3), 95–119.
- Petkowska, S. & Vukasović, M. (2009). Efikasnost i pravičnost u sistemu studentskog standarda. U *Analza karakteristika siromaštva u Srbiji* (str. 99–115). Beograd: Vlada Republike Srbije & Tim potpredsednika za implementaciju Strategije za smanjenje siromaštva.
- Reingold, B. & Smith, A. R. (2012). Welfare Policymaking and Intersections of Race, Ethnicity, and Gender in U.S. State Legislatures, *American Journal of Political Science*, 56(1), 131–147.
- Simons, M., Olssen, M., Peters, A., & Michael, A. (Eds.) (2009). *Re-Reading Education Policies. A Handbook Studying the Policy Agenda of the 21st Century*. Rotterdam: Sense Publishers
- Slakoff, D. (2018). *The Representation of Female Victims in Front-Page News Stories: The Effect of Race/Ethnicity*, Student Work [Preprint]. <https://digitalcommons.unomaha.edu/studentwork/3708>, stranici pristupljeno 3.5.2023.
- Solar, M. (2021). Romski feminizam: od rodno-ravnopravnog preko intersekcionalnog prema socijalno-reproduktivnom pogledu (1. dio). *Slobodni filozofski*. Dostupno na adresi: <http://slobodnifilozofski.com/2021/11/romski-feminizam-od-rodno-ravnopravnog-preko-intersekcionalnog-prema-socijalno-reproduktivnom-pogledu-1-dio.html>, stranici pristupljeno 3.5.2023.
- Stubbs, J. (2020). Bringing Racialised Women and Girls into View: An Intersectional Approach to Punishment and Incarceration. In Walklate, S., Fitz-Gibbon, K., Maher, J. & McCulloch, J. (Eds).. *The Emerald Handbook of Feminism, Criminology and Social Change: Emerald Studies in Criminology, Feminism and Social Change*, (pp. 295–316). Emerald Publishing Limited, Bingley.
- Thomas, C., Flynn, S., Slayter, E., & Johnson, L. (2023). Disability, Intersectionality, Child Welfare and Child Protection: Research Representations. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 25(1), 45–64. <https://doi.org/10.16993/sjdr.963>
- Verde, A. (2017). Narrative Criminology: Crime as Produced by and Re-Lived Through Narratives. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology*. Available at: <https://oxfordre.com/criminology/view/10.1093/acrefore/9780190264079.001.0001/acrefore-9780190264079-e-156>.
- Walt, L. C., & Jason, L. A. (2017). Predicting Pathways into Criminal Behavior: The Intersection of Race, Gender, Poverty, Psychological Factors. *ARC journal of addiction*, 2(1), 1–8.
- Williams, T. (2008). Intersectionality analysis in the sentencing of Aboriginal women in Canada: What difference does it make? In Grabham, E.; Cooper, D.; Krishnadas, J. & Herman D. (Eds.) *Intersectionality and Beyond: Law, Power and the Politics of Location*. (pp. 79–105). Abingdon, Oxon ; New York, NY: Routledge-Cavendish.
- Wright, J. P., & Pietenpol, A. M. (2017). Tyranny of the Minority. In S. E. Brown, & O. Sefiha (Eds.) *Routledge Handbook on Deviance* (pp 486–498). Abingdon: Routledge.
- Špadijer-Džinić, J. (1988). *Socijalna patologija: sociologija devijantnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

The Significance of the Concept of Intersectionality for Social Pathology: Epistemological And Methodological Aspects*

Sanja Petkovska

Research Fellow, Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia

The aim of the paper is to consider the importance of intersectionality as an innovative theoretical and methodological tool for conceptualizing the social differences in the field of social pathology. In order to realize the goal set, we first approach the definition of intersectionality and its delimitation in relation to related concepts, while clarifying our own understanding of the concept, which we base on material directions within the approach of diversity politics and critical race theory. Unlike modern sociological understandings, contemporary studies of social differences theoretically rely on more complex approaches, such as constructivist interactionism, phenomenology, post-Marxism, gender studies, post-colonial studies, and critical theories of society, which focus on identity and subjectivity. The materialistic aspect of the critical approach and issues related to policies of distribution are mostly neglected, amid the dominance of the postmodernist culture of thinking, which often manifests itself as imprecise and unfounded. The initial impulse for writing this paper is precisely the effort to reanimate that repressed, material dimension. Then, the paper shows the advantages of using the intersectional approach in the research of critical analysis of public policies and critical criminology, so that the focus in the final part of the paper is directed to specific methodological topics and problems in the study of which the concept of intersectionality has proven to be important and necessary.

KEYWORDS: intersectionality / critical theory of race / critical criminology / politics of diversity / critical public policies

RECEIVED: May 3, 2023

REVISION RECEIVED: May 29, 2023

ACCEPTED: May 30, 2023

* Predloženo citiranje: Petkovska, S. (2023). Značaj pojma intersekcionalnosti za socijalnu patologiju: neki epistemološki i metodološki aspekti. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 42(1), 81–99. <https://doi.org/10.47152/ziksi2023015>

©2023 by author(s)

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).